

E Ö R Y V I L M A

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR KISEBBSÉG NYELVSTRATÉGIÁJA¹

ABSZTRAKT: A Kárpát-medencei magyar nemzeti kisebbségi közösségek jelentősége nagyságuknál fogva kiemelkedő a magyar nyelvi és kultúrközösség, a magyar nemzet számára, fennmaradásuk veszélyeztetettsége miatt pedig kiemelt figyelmet érdemelnek. Magyarok maradásuk, magyar identitásuk és magyar nyelvük megőrzésének minél hatékonyabb biztosítása – a kisebbségi közösségek önfenntartó és -építő tevékenysége mellett – a magyarországi nemzeti nyelvstratégián alapuló cselekvésnek fontos és folyamatos feladata.

A tanulmánynak az célja, hogy a Magyarországgal szomszédos hét országban kisebbségben élő magyarok nyelvi, nyelvhasználati, ezzel összefüggésben demográfiai, nyelvi jogi, kétnyelvűségi, nyelvválasztási stb. helyzetének közös vonásait emelje ki elsősorban a helyi magyar kutatók felmérései, tapasztalatai, tanulmányai alapján, majd megfogalmazza a megmaradást erősítő általános, a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek összességére vonatkozó stratégiai feladatokat.

KULCSSZAVAK: autochton kisebbség, nemzeti kisebbség, identitás, térvésztes, kétnyelvűség, kisebbségi nyelvi jogok, nyelvhasználati szinterek, anyanyelvű oktatás, stratégiai tervezés

1 Az egyes Kárpát-medencei régiók magyar kisebbségének helyzetét, a szükséges és lehetséges stratégiai lépéseket, tevékenységi formákat külön, részletesebben is tárgyaljuk. Egyúttal kitérünk az egyes országok általános nyelvpolitikájára, nyelvstratégiájára is, hiszen ezek autochton magyar kisebbségeik révén olyan országok, amelyeknek nyelvpolitikája érzékenyen érintette a magyar nemzet részét képező magyar kisebbségek nyelvi helyzetét a múltban, érinti a jelenben, és jelentősen befolyásolja jövőjüket.

Az összefoglaló áttekintés célja, hogy bemutassa a Kárpát-medencei kisebbségben élő magyarok nyelvhasználati, ezzel összefüggésben demográfiai, nyelvi jogi, kétnyelvűségi, nyelvválasztási stb. helyzetét elsősorban a helyi magyar kutatók felmérései, tapasztalatai, tanulmányai alapján (korábbi hasonló célú alapmunkák pl.: Péntek 2001, 2012, 2017; Cserniczkó–Szabó Mihály 2010). Az áttekintés után következik a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek anyanyelvének megtartásához általánosan érvényes és szükséges stratégiai lépések felsorolása, külön kitérve a magyar állam szerepvállalására, a megvalósult és megvalósítandó legsürgetőbb lépésekre.

A magyar nyelv mint anyanyelv és az identitás

A Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek státusa jelentősen eltér az európai etnikai kisebbségi közösségektől: őshonos kisebbségként élnek a Magyarországgal szomszédos országokban, a magyarországgal többnyire összefüggő területen. Jelentőségük nagy lélekszámuknál fogva kiemelkedő a magyar nyelvi és kultúrközösség, a magyar nemzet számára, fennmaradásuk veszélyeztetettsége miatt azonban kiemelt figyelmet érdemelnek. Magyarok maradásuk, magyar identitásuk és magyar nyelvük megőrzésének minél hatékonyabb biztosítása – a kisebbségi közösségek önfenntartó és -építő tevékenysége mellett – a magyarországi nemzeti nyelvstratégián alapuló cselekvésnek fontos és sürgető feladata.

„A nyelvtudomány gazdag érveléssel alátámasztott megállapítása szerint az anyanyelv a nemzeti azonosságtudat legfontosabb eleme. A kisebbségben élő magyarság számára a magyar anyanyelv a magyar nemzethez tartozás jelképe. Legfontosabb funkciója pedig a magyar azonosságtudat, a magyar identitás kifejezése. 1918 után új nyelvtörténeti korszak kezdődött. Ennek legfontosabb mutatója a nyelvi szétfejlődés megindulása. A magyar nyelv változását felgyorsította az a tény, hogy a magyar nyelv a Kárpát-medencében nyolc országban változik. Minden ország más kulturális hátteret jelent, hét ország pedig más-

más többségi nyelv közvetlen hatásával is formálja. A nyelvi szétfejlődés olyan fokú, hogy új nyelvtörténeti korszakról értekeznek a nyelvtudomány. A nyelvi különfejlődés fő ösztönzője a Magyarországon kívüli magyarok kétnyelvűsége s az, hogy ez a kétnyelvűség hét különböző nyelv hatását fogadja be a magyar nyelvbe. A Termini magyar–magyar szótárban már háromezret megközelítő számban szerepelnek a határon túli magyar közösségek sajátos szavai. Az anyanyelv a nemzeti tudat egyik legfontosabb tényezője, a nemzeti, a regionális és a lokális identitásnak is szerves összetevője.” – fogalmazza meg összefoglalóan a Trianon utáni, egyben a mai Kárpát-medencei helyzetet Görömbei András (Görömbei 2008, 10–11., továbbá Szilágyi N. 2008, Lanstyák 2008). Az anyanyelv identitásképző szerepét erősítik meg Veres Valér kutatási eredményei is a Kárpát-medencei identitással foglalkozó tanulmányában (Veres 2008). Felmérésében a „Mi határozza meg leginkább az Ön nemzeti hovatartozását?” kérdésre válaszoltak erdélyi, kárpátaljai, szlovákiai, szerbiai és magyarországi magyar adatközlői, úgy, hogy a következő négy lehetőségből választottak: állampolgársága, anyanyelve, kultúrája, saját döntése. A négy határon túli régióban a válaszadók több mint kétharmada (64,1–78,8%, átlagban 69,53%) választotta a magyar nyelvet, a magyarországi megkérdezetteknek pedig csak 49,8%-a, bár itt is ezt jelölték meg a legnagyobb arányban a négy lehetőség közül (Veres 2008, 44–45.).

Péntek János a Kárpát-medencei magyar közösségek identitástudata és anyanyelve közti kapcsolatról értekeznek 2010. évi tanulmányában (Péntek 2010). „Az elmúlt közel két évtizedben több szociológiai és szociolingvisztikai vizsgálat is folyt a Kárpát-medence magyar közösségeiben. Ezek a vizsgálatok több mint tíz olyan tényezőt tártak föl, amelyek jelen vannak az azonosságtudatban, háromnak-négynek pedig erős kötelékként meghatározó szerepe van (nyelv, kultúra, hagyomány, vallás). A Kárpát-medencei magyar identitás az országhatáron kívül nem kapcsolódhat az állampolgársághoz, már csak azért sem, mert az utódállamokban a kisebbségi közösségeknek alárendelt jogi státusuk van („másodrendű állampolgárok”). A tradíció fontos eleme ugyan ennek az identitásnak, mivel azonban a magyarok felekezetiileg még inkább megosztottak, mint állampolgárság tekintetében, ez a tradíció is – mint egyetlen közös elemhez – az anyanyelvhez kapcsolódik. Ebben a megosztottságban a közös

nevező a magyar nyelv, amely annál is inkább betöltheti ezt az identifikáló szerepet, mivel areálisan beépült ugyan a közép-európai nagy régióba, alapvető elkülönítő sajátosságait mégis megtartotta. Ez az oka tehát annak, hogy a Kárpát-medencei magyarok identitásában alaptényező a nyelv. És ennek a következménye az, hogy több más néptől eltérően (zsidó, örmény, skót stb.) az ő körükben a nyelv feladása magyar identitásuk feladását is jelenti, egy másik nyelv egy új identitásba viszi el őket.” (Péntek 2010, 163.). Az anyanyelv identitásképző szerepének hierarchiája van, ez különösen nyilvánvaló külhoni helyzetben: „Az alapidentitás [...] a nemzethez és a nyelvhez kapcsolódik, ezen belül – akár több szinten – lehet eljutni a lokális identitásokhoz, és minden lokális, regionális identitásnak megvan a maga nyelvváltozatbeli, nyelvjárási kifejeződése is. A nyelvjárásoknak is van tehát identitásképező, identitáserősítő szerepük: bennük még a nyilvánosságban sem az elkülönülést érezzük, hanem a változatosságban való összetartozást. Ezért a nyelvmegtartásnak mintegy feltétele a nyelvváltozatok használatának bátorítása, megőrzése.” (Péntek 2010, 165.).

A 20. századi területi és politikai változások, demográfia

A Kárpát-medence korábban összefüggő magyar nyelvterülete – bár sok helyen, különösen a peremvidékeken más nyelveknek korábban is jelentős számú beszélőjük volt – a 20. század folyamán külpolitikai, katonai hatásra többször is módosult. Az átalakulás kezdete az 1. világháborút lezáró 1920. évi trianoni békeegyezményhez köthető. Ez szétszabdalta a korábbi állami és etnikai határokat úgy, hogy a Magyar Királyság magyar anyanyelvű állampolgárainak mintegy harmada, közel 3,3 millió ember és közösségeik Magyarország határain kívülre, más országok fennhatósága alá, tehát kisebbségi helyzetbe kerültek. Ezek az országok a Román Királyság (1 654 000)², a Szerb–Horvát–Szlo-

2 Az adatok a sok helyen nyilvánosságra hozott 1910. évi népszámlálásból származnak. A következő népszámlálás az akkor már szomszédos országokban 1930-ban volt.

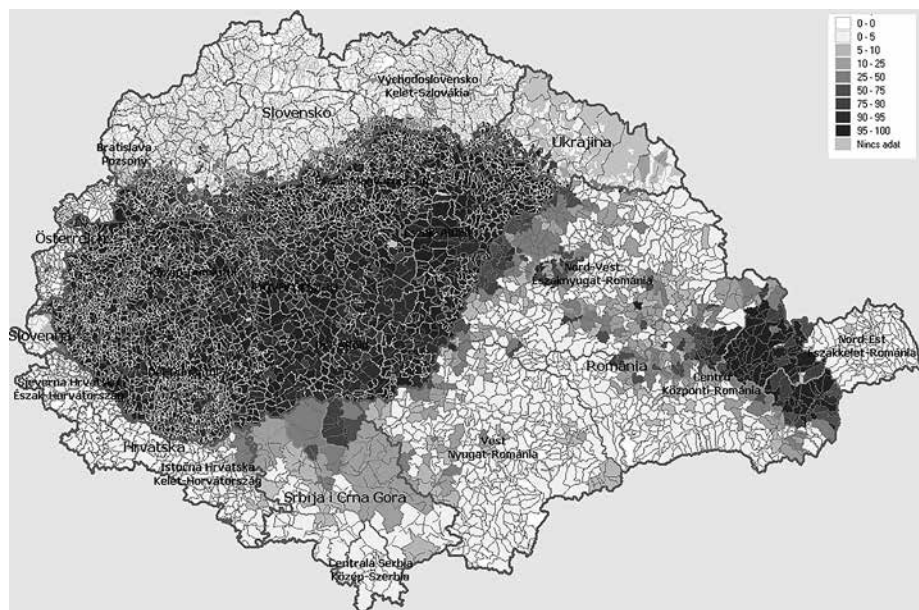
vén Állam, ill. Királyság (Horvátország és Szlavónia nélkül: 466 300), Ausztria (26 200), Csehszlovákia (Szlovákia: 854 300, Kárpátalja: 184 000) Olaszország (6500) voltak, a Lengyelországhoz csatolt kis felvidéki területen nem tartottak nyilván magyar anyanyelvű lakosságot. A maradék Magyarországon egy 1920-as számlálás alapján 7 615 000 lakos élt, belőlük 6 732 000-en voltak magyar anyanyelvűek (Patkó 2016, 19). A 30-as évek végétől a 2. világháború végéig ezek a határok többször módosultak, általában a magyar közösség javára. A háborút lezáró békeegyezmény azonban ismét rögzítette az 1920-as határokat, Magyarország szempontjából még szigorította is (Az egész bekezdéshez l. Tolcsvai Nagy 2017, 59.).

A háború után a szomszédos országok, amelyekben magyarság kisebbség él, Ausztria kivételével szovjet fennhatóság alá kerültek. Csehszlovákia, Kárpátaljának a Szovjetunióhoz kerülésével a Szovjetunió és Románia egészen a rendszerváltásig „testvéri szocialista ország” volt, akiknek érzékenységét a szintén gyarmati állapotban levő Magyarország nem sértette volna meg azzal, hogy ott élő kisebbségeinek bármilyen jogot követeljen. Jugoszlávia politikája némileg eltért ezekétől, volt idő, amikor kisebbségeik egyértelműen élveztek kisebbségi jogokat a gyakorlatban is, de a magyar tömbök megbontása a saját nemzetükhöz tartozó lakosok betelepítésével itt ugyanúgy lezajlott, mint a többi szomszédos szocialista országban.

A rendszerváltás után az új politikai szemlélettel megnőtt a lehetősége a Magyarországgal szomszédos magyar nyelvű közösségekkel való szabad kapcsolattartásnak, beleértve a hivatalos kulturális és gazdasági kapcsolatokat is. Jelentős, inkább pozitív változást jelent a nagy szövetségi államok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, a Szovjetunió) felbomlása. Ennek következtében ma a Kárpát-medencében nyolc országban él a magyarság, és Magyarország kivételével a többi hét országban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria) nemzeti kisebbség. A magyar nyelv közülük Szlovéniában és Ausztriában regionálisan hivatalos nyelv, Szerbiában a Vajdasági Autonóm Tartomány hivatalos kisebbségi nyelve, a többi szomszédos államban elismert kisebbségi nyelv. Az alárendeltség következtében azonban használata jogilag is többszörösen korlátozott, ez pedig teret enged a hátrányos megkülönböztetésnek. A szomszédos országok magyar kisebbségeinek helyzetét alapvetően tehát

az ottani kisebbségi törvények és megvalósulási formáik határozzák meg, s e törvények nem kisebbségbarátok, és ezen több szomszédos ország belépése az Európai Unióba sem változtatott.

A Trianon óta eltelt száz évben a demográfiai adatok a magyar közösségek létszámának jelentős csökkenését mutatják.

A Kárpát medencei magyarok százalékos aránya a 2011. évi népszámlálás szerint
(Forrás: <http://karpatalja.net/magyarok-a-karpat-medenceben/>)

A 2011. évi népszámlálás nyers, nem korrigált adatai szerint a Kárpát-medencében közel annyi (félmillióval több) magyar anyanyelvű lakos van (10 403 547), mint a Trianon előtti utolsó népszámláláskor (1910: 9 932 000). A magyarországi magyar nyelvűek létszáma ez alatt az idő alatt bő 1,5 millióval gyarapodott, s ha az összlétszám mai félmillióval többét beszámítjuk, látható, hogy a határon túli területek magyar nyelvű lakossága 1 millióval csökkent. A magyarországi lélekszám utóbbi évtizedekben mérsékelt csökkenése mellett a határon túli magyarság nemcsak lélekszámában, hanem az országok hivatalos

nyelvéhez viszonyított arányában is gyorsan fogy. Ennek több oka is van, pl. az asszimiláció, a természetes szaporulat csökkenése, az egyre fokozódó gazdasági elvándorlás az anyaországba és Nyugat-Európába. Következménye pedig többek között az, hogy mivel a rájuk vonatkozó törvényekben jogaik létszámárukhoz vannak kötve, s ez egyre csökken, kisebbségi jogaik is folyamatosan csökkennek.

Az évezred első évtizedében ez a csökkenés csaknem 440 000 fő volt. A legnagyobb számszerű fogyást Magyarország (232 923) után Erdély mutatja: 125 333, létszámárukosan pedig Muravidék (Szlovénia, -30%), Észak-Baranya (Horvátország, -17%), azután Vajdaság (Szerbia, -12%), Erdély (Románia, -8,8%), Kárpátalja (Ukrajna, -6,9%), és a legkisebbet a Felvidék (Szlovákia, -6,1%). Csak Burgenlandban (Ausztria) nőtt a magyarok létszáma, mégpedig a tíz év alatt mintegy 50%-kal, de ez a gyarapodás nem az autochton kisebbségben következett be, hanem az idetelepült magyarok létszámából adódik.

Körzetek	Lakosság 2001	Magyar nemzetiségű	Magyar nemzetiség, korrigált	Korrigált arány %	Lakosság 2011	Magyar nemzetiségűnek vallotta magát	Magyar nemzetiség, korrigált	Korrigált arány %
Magyarország	10 198 315	9 416 045	9 974 035	97,8	9 937 628	8 314 029	9 741 112	98,0
Erdély	7 221 733	1 415 718	1 415 901	19,6	6 789 250	1 216 666	1 290 568	19,0
Szlovákia	5 379 455	520 528	525 856	9,8	5 397 036	458 467	493 437	9,1
Vajdaság	2 031 992	290 207	301 914	14,9	1 931 809	251 136	264 241	13,7
Kárpátalja	1 254 614	151 516	151 156	12,1	1 249 000	141 000	141 000	11,3
Muravidék	120 875	5 445	5 797	4,8	118 988	4 000	4 000	3,4
Burgeland	277 569	6 641	6 641	2,4	286 215	10 000	10 000	3,5
Észak-Baranya megye	330 506	9 784	9 960	3,0	305 032	8 249	8 532	2,8
Kárpát-medence összesen	26 815 059	11 815 884	12 391 260	46,2	26 014 958	10 403 547	11 952 890	45,9

Nyers, illetve a nem válaszolókkal korrigált etnikai arányok

a Kárpát-medencében, 2001 körül és 2011 körül

(Eredeti forrás: Kapitány 2013, 61., közvetlen forrás Kapitány 2015, 239.)

A Kárpát-medencei magyar közösségekre vonatkozó hivatalos demográfiai adatokat azonban érdemes kritikusan szemlélnünk azért is, mert az egyes államokban a nemzetiségre vonatkozó adatokra nem azonos módon kérdeznek rá, s az eredményeket is eltérő módon publikálják. Több helyen (Szlovénia, Ausztria) 2011-ben már regiszter alapú népszámlálást tartottak, és nem gyűjtötték ki a nemzetiségi adatokat (az adatok itt a KSH becsléséből származnak). A népszámlálási módszereket sokszor a kisebbséggel és nyelvvel szembeni ellenérzések is befolyásolják. A nemzetiségre vonatkozó kérdések érzékeny pontjai a népszámlálásnak, hiszen a statisztikai célon kívül a népszámlálási etnikai adatok alapján állapítják meg a legkülönbözőbb nyelvhasználati vagy egyéb jogokat, az esetleges támogatásokat (Vö.: Kapitány 2013, 237–239.). De még ez utóbbiakat figyelembe véve is sajnos az állapítható meg, hogy a Kárpát-medencei magyarság, főleg a kisebbségben élők létszáma folyamatosan fogyatkozik.

A magyar nyelv térvesztése

A Kárpát-medencei magyarok létszámának csökkenésével együtt jár a magyar nyelv térvesztése, ez pedig szorosan összefügg a szomszédos nyelvek terjeszkedésével. A nyelvhatár folyamatosan beljebb kerül, s ezen belül is folytonos a szórványosodás, majd a szórványközösségek megszűnése. Szórványban gyakori, hogy akik még magyarnak vallják magukat, már nem tudnak magyarul.

Nehéz a nyelv megtartása a nagyvárosok szórványaiban, a maradványszigeteken és a nyelvhatáron kívül eső területeken, mint pl. Moldvában. Az asszimiláció, a nyelvcsere ezeken a helyeken fokozott mértékben zajlik, fokozottan csökken tehát a beszélők létszáma és a többséghez mért aránya.

Sérülnek, szűkülnek a nyelvi funkciók, és nemcsak szórványban: a magyar nyelv alapvető szerepeit az államnyelv veszi át nagyon sok szinten is, ahol korábban használták az anyanyelvet. Ennek oka a közösség fogyása, a vele összefüggő kisebbségi nyelvhasználati törvények, az, hogy a meglévő törvények nem érvényesülnek kellően vagy az állam politikai céljainak megfelelően, vagy amiatt, hogy a kisebbségek nem érvényesítik meglévő jogait.

A nyelvvesztés, illetve nyelvcsere előtti állapotot jelzi, ha a szülők már nem választják a magyar tannyelvű iskolát gyermeküknek, ha a vegyes házasságokban a család nyelvhasználatából kikopik a magyar nyelv (Vö.: Eplényi–Kántor 2012.).

A kisebbségi jogok és megvalósulásuk a nyelvhasználat különböző szinterein

A magyar nyelvi jogok a szomszédos országokban

A magyar nyelv jogállása különböző a hét szomszédos országban. A Muravidéken (Szlovéniában) és Őrvidéken (Ausztriában) regionálisan hivatalos nyelv, a szerbiai Vajdasági Autonóm Tartományban hivatalos kisebbségi nyelv azokban az önkormányzatokban, amelyekben a magyar nemzetiségűek számaránya eléri a hivatalos nyelvhasználati küszöbértéket, a többi szomszédos államban elismert kisebbségi nyelv. Ezekben az országokban akkor lehet magyar a hivatali nyelvhasználat, ha a település magyar lakosainak aránya eléri az éppen hivatalosnak számító, törvényileg meghatározott küszöbértéket.

Általánosan jellemző a szomszédos országokra a nyíltan kifejezett vagy a háttérben meghúzódó terjeszkedő nyelvpolitika, tehát az államnyelv elsőbbsége minden lehetséges területen. Ez ugyancsak általánosságban azt jelenti, hogy törvénykezési szinten többnyire eleget tesznek az európai szokásrendnek és a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződésekben, pl. a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájában* vállalt kötelezettségeiknek, de a törvények egy része inkább csak formális, mert olykor nem rendelnek hozzájuk végrehajtási utasítást, vagy mert annyiszor módosítják a törvényeket, hogy már a szakemberek sem tudnak köztük eligazodni. Az is gyakran előfordul, hogy a többszöri módosításokkal joghézagok keletkeznek.

„A kisebbségvédelmi keretegyezménynek és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájának végrehajtásával kapcsolatos dokumentumok azt mutatják, hogy nemcsak a jogi szabályozás hiányos a vizsgált államokban: talán

még nagyobb gond, hogy a hatályos jogszabályok végrehajtása és érvényesíthetősége is akadozik.” (Vö. Szabó Mihály 2017, 299.).

A jogérvényesítés, a jogérvényesülés

A magyar nyelv minden szomszédos országban alárendelt helyzetben van, hiszen sehol sincs biztosítva jogilag sem, hogy akár csak regionálisan az államnnyelvhez hasonló funkciói legyenek. A jogi szabályozás hiányosságai együtt járnak a végrehajtás alacsony hatékonyságával, s ez általában a kisebbség hátrányos megkülönböztetésével jár. Ebben a tekintetben a nyelvi környezet, szűkebb értelemben a hivatali nyelvhasználat, valamint az anyanyelvű oktatás számíthat stratégiaiul fontos területnek.

A nyelvi környezet

Az asszimiláció lassításához szükség van arra, hogy a kisebbségi nyelv ne szoruljon vissza a magánéletbe, hanem megőrizhesse vagy erősítse szerepét az anyanyelvű közösségi nyelvhasználati színtereken. Különösen a nyilvános és hivatali nyelvhasználatot azonban az állam szabályozza, befolyásolja.

A jogi szabályozás olykor hiányos, olykor túl szigorú (magas) az a százalékos arány, amelyet a kisebbségnek el kell érnie az adott településen, hogy anyanyelvén intézhessen hivatalos ügyeit. A végrehajtás hiányosságai azonban még ennél is több esetben akadályozzák a jogok érvényesülését. Az államapparátus érdektelensége, sokszor a kisebbségi nyelvhasználati jogok érvényesülésének szándékos akadályozása áll a megvalósulás elmaradása mögött. Az okok között jelentős azonban az is, hogy nagyon hiányos a magyar jogi-közigazgatási terminológia, illetve ennek ismerete a kisebbségi közösségben. A közigazgatási hivatalokban megfelelő kisebbségi arány esetén anyanyelven is be lehet nyújtani beadványokat, a magyar nyelvű nyomtatványok azonban általában hiányoznak (Vö.: Szabó Mihály 2017, 299., 303.). Nem elhanyagolható ok továbbá az sem, hogy a nem helyi, hanem központi hivatalokban sokszor hiányzik a magyarul jól tudó munkaerő, mert bár alkalmazásukat az állam vállalta, de képzésükről ritkán gondoskodik. És utolsóként sokat számít a jog szerint lehetséges anya-

nyelvi ügyintézés elmaradásában, hogy a magyar kisebbség tagjai általában nem kezdeményezik a magyar nyelvű ügyintézését, részben a jogszabályok ismeretének hiányában, részben „másodrendű” állampolgár mivoltuk tudatában.

A kétnyelvű feliratok, helynevek sok helyen hiányoznak, a személynevek formáját, írásmódját többször az államnyelvhez, az adott ország névadási szokásaihoz igazítják.

Lehetőség van kulturális objektumok fenntartására, rendezvények megtartására, de pl. a meghívók sokszor nem lehetnek csak magyar nyelvűek. Sajtótermékek megjelennek magyar nyelven, könyveket is adnak ki, de a hangzó média általában nagyon korlátozott időt biztosít a magyar nyelvű műsoroknak, a nem állami szolgáltatók fenntartása pedig a kisebbség számára gazdaságilag csaknem lehetetlen.

Az egyházi élet anyanyelvűségét nem az állam biztosítja, hanem az egyházak. Több felekezet – magyar lelkészek helyi képzésének hiányában – azonban nem mindig tudja biztosítani a magyar nyelvű szertartásokat. Különösen az etnikai jellegű (általában magyar hívekkel rendelkező) protestáns egyházak küszködnek ezzel a nehézséggel, de a nyelvvel kapcsolatos döntéseik sem mindig következetesek. A kétnyelvűség gyakran megjelenik a templomi liturgiában és a fiatalok államnyelvű vallásoktatásában. Az egyház megpróbálja megőrizni azokat a híveket is, akik nyelvet váltottak, tehát inkább feladja az etnikai, esetünkben a magyar jelleget. „A moldvai magyarok helyzete pedig azt bizonyítja, hogy a római katolikus egyház általánosabb anyanyelv-bátorító gyakorlata ellenére és annak ellenére, hogy tagadhatatlan a helyi népi közösségekhez való kötődése, vannak különleges helyzetek (és nem csak Romániában), amikor világegyházként éppen az erőszakos asszimilációban játszik szerepet” (Péntek 2017, 191.).

Az oktatás

Az anyanyelvű közoktatás a nyelvmegtartásnak hosszabb távra szóló eszköze és biztosítója. Egyik alapvető és általános jellemzője azonban a magyar régiókban, hogy nem a kisebbségi közösségek, hanem a többségi nemzetek szervezik, igazgatják, ennek megfelelően a többségi társadalmak szabják meg

az oktatás stratégiai kereteit és céljait is. A nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban használatos tanterveket, tankönyveket, oktatási módszereket stb. nagyrészt a többség oktatáspolitikusai, oktatási szakemberei dolgozzák ki, véleményezik, hagyják jóvá. Előfordul, hogy a magyar közösségnek van kisebb-nagyobb beleszólása az oktatás szervezésébe, erre azonban általában nem a szakmai, inkább a politikai szervezetek jogosultak (Vö. Csete–Papp–Setényi 2010.).

A határon túli kisebbségi oktatást szabályozó dokumentumok szinte mind-egyikéből látszik, hogy a jogi környezetet meghatározó törvények meg akarnak felelni – különösen a kisebbségi oktatásban – az európai normáknak, de közben nem tudnak, vagy nem akarnak szabadulni a nemzetállami ideológiától. Ez határozza meg a kisebbség anyanyelvű oktatásában a tartalmi jelleget is, általában csak a magyar nyelv és irodalom tárgy kivételével. A történelemoktatás azonban az állam történelemfelfogását tükrözi, hivatalosan kevés lehetőség nyílik a magyar szempontú történelemoktatás érvényesítésére. Egyéb tantárgyak esetében – földrajz, biológia, fizika, kémia, matematika stb. – általában magyar ugyan az oktatási nyelv a magyar iskolákban (ez kevésbé érvényes a szakoktatás szakterületeire), de mivel a pedagógus általában államnyelven szerezte diplomáját, „elvontabb” magyar nyelvhasználat nem elégséges a hatékony oktatáshoz, különös tekintettel az idegen nyelvű terminológiára. Ez utóbbi tárgyak tankönyvei általánosságban az államnyelvi tankönyvek fordításai, ezért – még a lehetséges fordítási hibáktól eltekintve is – olyan gondolkodást, megközelítésmódot közvetítenek, amely a magyar anyanyelvű diák számára nem természetes, ezért sokszor nem is érthető. Ez a helyzet megtöri, megakasztja azt az anyanyelvhez kötött megismerési folyamatot, amelynek során a tanuló egyre elvontabbá váló fogalomalkotása az anyanyelvhez kötöten, az anyanyelv valóságsszemléletével történhetne a leghatékonyabban.

A közoktatáson kívül eső oktatás, a felsőoktatás anyanyelvűsége általában is biztosítaná a magyar nyelvhez és kultúrához kötött elvont gondolkodást, a magyar értelmiség folytonos önjáráépítését. A humán tárgyak esetén ez különösen fontos, a pedagógusképzésben pedig minden szakterületen. A reál tudományterületek magyar nyelvű képzése pedig segítene a gazdaság, a szolgáltatások terén abban, hogy a közösségek anyanyelvhasználati tere tágulhasson. Ezen a

szinten azonban az is figyelembe veendő, hogy államnyelvű munkahelyeken milyen nehézségeket jelent a magyar nyelvű végzettség, hogy a szakemberek át tudják-e ültetni magyarul szerzett tudásukat az államnyelvi tudományos-szakmai kommunikációba. Egyelőre azonban az országok többségében ez a veszély nemigen fenyeget.

Egyértelmű, hogy a határon túli magyarság számára a mindennapok sikerességhez, érdekeik érvényesítéséhez, társadalmi „egyenrangúságukhoz” elengedhetetlenül szükséges az anyanyelv és az államnyelv párhuzamos ismerete. Az Európai Unió ezen kívül támogatja még egy idegen nyelv elsajátítását (Közös Európai Referenciakeret). A magyar közösségeknek az élet bármely területén sikeresen tevékenykedő tagjai anyanyelvük mellett beszélik az államnyelvet és még egyéb idegen nyelveket is. Az államnyelv iskolai oktatása azonban általában nem megfelelő színvonalú, a tanárok egy része nem is anyanyelvként beszéli az államnyelvet. Oktatási módszertana pedig általában nem megfelelő a második nyelv hatékony oktatásához. A még egy idegen nyelv ma általában az angol. Ennek tanulására feltétlenül szükség van, tudása, használata azonban a tágabb közösségben sokszor az angolnál kisebb presztízsű anyanyelv használatának helyét is betölti.

A Kárpát-medence magyarlakta régióiban a változatos etnodemográfiai formák az anyanyelv, ezáltal az anyanyelvdomináns oktatás fogalmának árnyalt megközelítését igénylik. Homogén tömbökben egyértelmű az anyanyelv és az iskolai oktatási nyelv azonos volta, szerencsés esetben a közoktatás befejezéséig, de legalább a magyarországi általános iskolának megfelelő oktatási szakaszban. A nem homogén tömbökben, az etnikailag vegyes területeken vagy az egyre növekvő számú vegyes házasságokban élő gyermekek esetében is történhet sikeresen (különböző modellek keretében) a magyar nyelv, identitás és a magyar nyelvi kompetenciák megerősítése. Az egyre nagyobb számú magyar nyelvű, illetve magát magyarnak valló roma lakosság gyermekeinek oktatása szintén sajátos feladat. A szórványban élők nem iskolarendszerű oktatása és a magyarul már nem beszélők nyelvi revitalizációja ismét más megközelítést igényel.

Az oktatási helyzeteknek megfelelő oktatás stratégiája sokféle, és az egyes régiók, országok különböznek az oktatás helyzete szempontjából is. Az anyanyelvű oktatásnak azonban közös sajátossága az egyes régiókban, hogy az

írás-olvasás köznyelven történik helyi színezettel, de szóban természetes a lokalitást erősítő helyi nyelvváltozat (nyelvjárás) jelenléte, hiszen a magyar anyanyelvű szülők nagyobbik részének és a gyermekeknek mindennapi nyelve is nyelvjárás.

A nyelv továbbvitelében, átörökítésében fontos szerepük van az anyanyelvi mozgalmaknak, versenyeknek is. A magyarországi versenyekhez a rendszerváltás után csatlakoztak a külső régiók diákjai is, így a versenyek legtöbbszörének döntője ma már nem országos, hanem Kárpát-medencei.

A kutatás

A Kárpát-medencei egyes magyar régiók számára meghatározó jelentősége van saját értelmiségüknek, saját helyzetükkel foglalkozó kutatóiknak. Ők látják ugyanis belülről a magyar közösségek életét, megoldandó problémáikat, pótolandó hiányaikat. Az ő szemléletük meghatározó lehet a magyar nemzetpolitika számára, ha hatékony segítséget kíván nyújtani a magyar nemzet határon túli közösségeinek. A magyar nyelvi, nyelvhasználati kutatásokat a trianoni kényszerű szétválás óta elsősorban a magyar nyelven, illetve a magyar nyelvészetet is oktató egyetemek oktatói, kutatói végezték. Ezek a kutatók a rendszerváltozás utáni években fokozatosan felismerték, hogy a Kárpát-medencei magyar nyelvi közösségen belüli megértés csak úgy lehetséges, ha az akkor 70 éves különfejlődés, és különösen az utolsó négy évtized fokozott elszigeteltsége helyében kialakult nyitás, átjárhatóság nem úgy valósul meg, hogy az akkori (és azóta létező) magyarországi magyar nyelvet tesszük egymás megértésének közös eszközévé, hanem a „közmagyart”. E nyelvváltozatnak pedig figyelembe kell vennie nemcsak Magyarországot, hanem a külső régiók évtizedek alatt létrejött magyar nyelvi valóságát (a változást és a változatokat) is, és olyan közös magyar nyelvben kell gondolkodnia, amelyet a Kárpát-medencei magyar nyelvi és kultúrközösség minden tagja érthet és használhat (Péntek, 2004., 2006.)³. Ezt az irányított folyamatot, az ún. határta-

3 A határon túli nyelvi változatoknak a közös magyar nyelvhez tartozását jelzik a több magyar egynyelvű szótárban szereplő, eddig csak a határon túl ismert szavak, így pl.: a *Magyar*

lanítást a régiók nyelvész kutatói hazai szakemberekkel együtt szorgalmazták. Jelentős lépésnek számított ebben a folyamatban a 2001-ben, hogy az MTA létrehozta a *Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatot* mint ernyőszervezetet. Ennek keretén belül jöttek létre magyar nyelvi kutatóközpontok és irodák a Kárpát-medencei magyar régiók szinte mindegyikében (a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda, a beregszászi Hodinka Antal Intézet, az ausztriai, horvátországi és szlovéniai régiót képviselő alsóöri Imre Samu Nyelvi Intézet, majd később a szabadkai Verbi Nyelvi Kutatóműhely és végül a Horvátországot külön képviselő eszéki Glotta Nyelvi Intézet). A kutatóhálózat legjelentősebb közös munkája a folyamatosan fejlődő és bővülő *Termini szótár*, amely a külső régiók sajátos szókincsét tartalmazza, és lehetőséget nyújt az egész magyar közösség hatékonyabb kommunikációjára. A kutatóközpontoknak jelenleg nincs állandó anyagi forrásuk, legfőljebb pályázatokkal támogathatják a munkát.

A magyar állam kisebbségpolitikai szerepvállalása

Jelenleg a Miniszterelnökség és a Nemzetpolitikai Államtitkárság felügyeli, irányítja Magyarország határon túli magyarságpolitikai intézkedéseit. Az alaptörvénybeli közösségvállaláson és a kettős állampolgárság megszerzésének lehetőségén, mint az identitásközösséget kinyilvánító, részben szimbolikus tetteken kívül a magyar állam jelentős részt vállal a Kárpát-medencei magyarok oktatásának, kultúrájának, tudományának és gazdasági életének finanszírozásában. A *KülHonMa*, a Miniszterelnökség és a Nemzetpolitikai Államtitkárság által fenntartott honlap⁴ a külhoni magyarok különböző csoportjaihoz külön szól, általában hírekkel, tájékoztatókkal. Programjaik között a Kárpát-medencére vonatkozóan a következőket lehet találni: a *Határtalanul* (tanulmányi kirándu-

értelmező kéziszótár bővített és átdolgozott kiadásában (szerk.: Pusztai Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.), az Osirisnál megjelent *Helyesírási szótárban* (szerk.: Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila, Osiris Kiadó, Budapest, 2004.) és *Idegen szavak szótárában* (szerk.): Tolcsvai Nagy Gábor, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.), továbbá az *Értelmező szótár*+ban (szerk.: Eöry Vilma, Tinta Könyvkiadó, 2007.).

4 <http://www.kulhonimagyarok.hu/>

lási lehetőség magyarországi és külföldi iskolásoknak), *Petőfi Sándor-program* (a Kárpát-medence szórványmagyarságát segíti), *Testvértelepülési program*, *Kárpát-medencei óvodafejlesztési program*.

A Miniszterelnökséghez kapcsolódó *Bethlen Gábor Alap* elsősorban Kárpát-medencei iskoláknak, egyetemeknek, egyházaknak stb. nyújt nagy összegű, általában fejlesztési támogatást. A BGA indította a *Szülőföldön magyarul* programot is.

Nehéz fölmérni, hogy a támogatások milyen kört fognak át, és hogy hová nem érnek el. De lényeges szempontnak kell lennie, hogy a támogatási (és nem csupán pénzügyi támogatási) és cselekvési tervek létrehozásához – az anyaország vállalásának megfelelően is – az anyaország és az egyes régiók közötti állandó együttműködésre van szükség. A stratégiai lépésekre tett javaslatok ezt a közös gondolkodást igyekeznek alapul venni.

A nyelvmegtartás feltételei

A következőkben összefoglalva olvashatók azok a feltételek, amelyek a nyelvmegtartáshoz szükségesek.

A kisebbségben élők létszámának és számarányának olyannak kell lennie, hogy a településeken jelentős közösséget képezhessenek. Meg kell valósulnia a nyelvválasztás jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételeinek, illetve az anyanyelv szabad, teljes körű használatának. A beszélőknek ismerniük kell nyelvi, nyelvhasználati jogaikat, hogy élhessenek velük, és hogy érzékenyek legyenek minden korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre. Életük minél több területén kell tudniuk érvényesülni anyanyelvükön is (pl. magyar, ill. magyar–magyar gazdasági vállalkozások).

Ahhoz, hogy a beszélőkben, a közösségekben meglegyen a tudatos szándék és akarat, hogy megmaradjanak a magyar nyelvben és magyar identitásukban, szükséges a magyar nyelv magas megbecsültsége, kedvező külső megítélése, illetve a bizakodó jövő- és magyarsággép, a szülőföldjükön gyarapodó közösséggé válás lehetősége és reménye. Az anyanyelv magas szimbolikus értéke mellett legyen meg a kisebbségiekben a tudatos szándék és

akarát a magyar nyelvre épülő identitás megtartására. Az anyanyelvükhöz, kultúrájukhoz való tudatos ragaszkodás erősödjön ismeretekkel, hogy magyar öntudatuk megerősödjön vagy megnövekedjen. A múlt értékei és példái mellett azonban kiemelten értékeljük a jelent és a jövőt. Ez abban nyilvánulhat meg, ha élnek nyelvük továbbhagyományozásával először a családban, s ha van rá mód, a minél teljesebb körű iskolai oktatásban is. Az önkisebbitő szemléletmód helyett az erősítő, bizakodó jövőkép ad alapot a minél teljesebb megmaradáshoz. Ilyen erősítő hatása lehet például a kettős állampolgárság lehetőségének is.

Legyen egyértelmű a kisebbségiek és az őket támogatók számára is, hogy a két- és esetleg a többnyelvűség nem elhárítandó akadály a kisebbségi magyarok számára, hanem létszükséglet, hozzájárul ahhoz, hogy minél kevésbé legyenek kiszolgáltatottak abban az államban, ahol élnek. Ha ugyanis nem értik, mi zajlik körülöttük és mi történik velük, ha nem tudnak boldogulni, akkor útjuk egyenesen az asszimilációhoz vezet. Ennek azonban nem szabad azt jelentenie, hogy feladják magyar anyanyelvük dominanciáját.

A szomszéd országokban magyar nyelv tekintélyét jórészt politikai vagy gazdasági természetű tényezők határozzák meg (vö. a magyar nyelv, mint a kettős állampolgársághoz, ezáltal az unióban való érvényesüléshez hozzásegítő eszköz; a jól felszerelt, piacképes tudást nyújtó, felsőoktatásba bejuttató magyar iskola; a magyar vállalatok következetes magyarnyelv-használata szóban és írásban az anyaország határain kívül is stb.). Ezért minden lehetséges eszközzel szükséges támogatni a magyar nyelv használatának megkerülhetlenségét a gazdasági-politikai élet színterein.

Javaslatok a magyar kisebbség helyzetének alakítására

A fejezet elsősorban Péntek János (Péntek 2001, 2012, 2017), Cserniczkó István és Szabómihály Gizella (Cserniczkó – Szabómihály 2010) tanulmányaira támaszkodik.

Általánosságban

A teljes nyelvterületre kiterjedő magyar nyelvstratégiában a Kárpát-medencei magyar kisebbségi anyanyelvhasználat megmaradásának támogatása elsődleges az összes többivel, a magyarországgal és az összes többi magyar kisebbséggel szemben. Az itt élő magyar anyanyelvű lakosság a legnagyobb lélekszámú a kisebbségi magyarok közül, ráadásul őslakos a mai magyarországi nyelvterülettel többnyire egybefüggő területeken. A magyarországi magyar lakossághoz képest pedig fokozottan veszélyeztetett helyzetben van.

A szomszédos államok magyar kisebbségeinek nyelvi jogi helyzete (a politikai, gazdasági, geopolitikai változások következtében) nem állandó, hanem folyamatosan változik. Ezért szükséges a nyelvi jogi helyzetben bekövetkező változások folyamatos követése, elemzése, a szükséges lépések szakmai előkészítése.

Legyen távlati cél, hogy a Kárpát-medencében biztosítani lehessen az anyanyelv szabad, teljes körű használatának és a nyelvválasztásnak jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételeit. Ennek kereteit az teremthetné meg, ha a magyar nyelv regionálisan hivatalos lehetne minden régióban. Ennek érdekében Magyarországnak minden lehetséges politikai lépést meg kell tennie, a magyarországi lakosságnak pedig támogatnia kell a törekvést.

Szükséges lenne elérni, hogy a nemzetközi közvélemény előtt a nemzeti kisebbségek jogainak csorbítása akár törvényi, akár végrehajtási, akár társadalmi szinten a rasszizmushoz hasonlóan szalonképtelennek és szankcionálhatónak számítson, és a nyelvi jogok kérdéskörére minél nagyobb nemzetközi figyelem irányuljon. Ezért a jogvédő irodák munkáját a jövőben is támogatni kell.

A nyelvi környezet

Szükség van a törvények által biztosított valamennyi magyar nyelvhasználati lehetőség következetes kihasználására. Fontos a magyar nyelv megjelenésének támogatása regionális szinten a politikában, a közigazgatásban, a hivatalokban, a gazdaságban, és legalább ilyen fontos az ehhez szükséges tárgyi és személyi feltételek (pl. magyar nyelvű úrlapok, formanyomtatványok, megfelelő nyelvtudással rendelkező hivatalnokok) biztosítása is.

Szükséges szaknyelvi adatbázisok létrehozása a magyar párnyelvű fordítások egységesítésére a Kárpát-medencében, s ezzel párhuzamosan a Kárpát-medence magyar földrajzi neveinek egységesítése. Indokolt, megvalósítandó cél a menetrendekben, a pályaudvari tájékoztatókban, a médiában, a közigazgatásban stb. a szomszédos országok településeinek – ha van magyar nevük – magyar néven való közlése is, és ugyanez megfontolandó a hazai közutak mentén található távolságjelző táblákon is (pl.: Újvidék, Kolozsvár, Pozsony).

Fontos, hogy a magyarországi közszolgálati rádiós és televíziós adások jól foghatók legyenek a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületen. A televíziós műsorok nemzeti nyelven történő sugárzása esetében az EU területén jelenleg a területi alapú korlátozások jelentik az egyik legnagyobb akadályt, de ennek felszámolásához uniós jogalkotás szükséges.

Fontos, hogy a magyarországi nyelvi segítség a határon túli régiókban ne feltétlenül a köznyelv elérésére törekedjék, bár a köznyelvi változat ismerete erősíti a nyelvmegtartás esélyeit, hanem segítsen a helyi vagy regionális változatok elfogadottságának erősítésében (pl. a regionális és helyi rádiókban is), hiszen ez hozzájárulhat a helyi jelleg értékének és a magyar identitásnak a megszilárdításához, valamint azt is figyelembe veszi, hogy a határon kívüli magyar beszélők jó része nem ismer más nyelvváltozatot, mint a sajátját, s addig magyar nyelvű, amíg ezt megtartja.

A magyar nyelv népszerűsítésére és használatának könnyítésére, illetve a Kárpát-medencei magyar nyelvű verbális művészetek terjesztésére alkalmas lenne egy jól áttekinthető, izgalmas, adatgazdag weboldal (pl.: magyarnyelvunk.hu) beindítása és színvonalas gondozása.

Szükség lenne arra, hogy a magyarországi egyházak szervezeten együttműködjenek a Kárpát-medencei magyar gyülekezetekkel, felsőbb egyházi szervezetekkel, és segítsék őket működésükben. A magyar identitás megtartásának nagyon fontos eszköze az anyanyelvű vallásgyakorlás, a jól működő, anyanyelvű egyházi élet.

Az oktatás

A Kárpát-medence külső régióiban elkerülhetetlenül fontos a kétnyelvűség, de a magyar identitás megőrzése érdekében a magyar nyelvnek kell a dominánsnak lennie. Kívánatos, hogy a gyermekek saját anyanyelvükön, saját kulturális közegükben, anyanyelvű oktatásban kapják meg a magasabb szintű, elvontabb világmegismerés alapjait, hiszen ez egyrészt a legtermészetesebb, a leghatékonyabb, másrészt ez erősíti meg otthonról hozott magyar identitásukat. De hogy a gyermekek ne legyenek kiszolgáltatottak a többségi társadalomban, információkhoz jussanak, minden helyzetben tárgyaló- és versenyképesek legyenek, magas szintű országnyelvi képésben kell részesülniük. Ehhez el kell érni, hogy a magyar tannyelvű iskolákban hatékony legyen az országnyelv oktatása.

Népszerűsítő kampányok révén, ismeretek terjesztésével támogatni kell a magyar tannyelvű óvoda, iskola választását. Fontos, hogy a már megkezdett programok (pl. az oktatási-nevelési támogatás, amelynek Kárpátalján kimutathatóan volt iskolaválasztást befolyásoló hatása; nyári táborok, tehetségprogramok) folyamatosak legyenek, a nemzetpolitika lehetőleg ne kormányzati ciklusoktól függjön.

A magyar iskolák presztízse legyen magas, mert a modern eszközökkel felszerelt és minőségi pedagógiai munkát végző oktatók képesek odacsalogatni nemcsak a magyar közösségbeli, de a többségi etnikumhoz tartozó gyerekeket is. A presztízsz segíthet betölteni a kisebbségiek életében az iskola identitásépítő és nyelvmegtartó szerepét.

Hatékony, az adott kisebbségi közösség helyzetét, nyelvi igényeit és céljait figyelembe vevő nyelvésztő (revitalizációs) oktatási programok kidolgozása és bevezetése szükséges azokban a közösségekben, ahol már előrehaladott a nyelvcsere folyamata (pl. a dél-erdélyi és mezőszéki szórványokban, a moldvai, a szlavóniai magyarok vagy az őrvidéki magyarság körében). A diaszpóra revitalizálása az a terület, amelyben a magyar állam fokozottan segíthet továbbra is, tervezetten, fokozottan, hiszen ez a munka kívül esik az egyes országok közoktatásának hatókörén.

A magyar régiók köznevelésének 1990 utáni látványos intézményesülése ellenére a legtöbb helyen gondok vannak a pedagógusok képzésében, továbbkép-

zésében, megbecsültségében, az oktatási eszközök, programok és a tankönyvek minősége, hozzáférhetősége, illetve a lehetőségek kihasználása terén. Ezen a helyzeten feltétlenül változtatni szükséges. Segíteni, támogatni kell az alábbiakat: szülessenek kölcsönös megállapodások Magyarország és az egyes országok között a továbbképzések szakmai és anyagi támogatásáról, közös tankönyvek írásáról és hivatalossá tételükről a szomszédos országokban. Az anyaország lása el információval a magyar közösségek pedagógusait a magyar köznevelés legújabb változásairól, tananyagit és módszertani anyagait tegye számukra elérhetővé.

A Kárpát-medencei magyar nyelvű felsőoktatás a helyben maradásért, valamint az asszimilálódás elkerülése érdekében kiemelt nyelvstratégiai feladatot. A magyar nyelvű értelmiség folytonos utánpótlása erősíti a kisebbséget, a kisebbségiek öntudatát, képviselőit. Szükséges ezeknek az intézményeknek a fennmaradását, működését támogatni, a már meglévő támogatási rendszert fenntartani (pl.: EMMI, a Határon túli felsőoktatási feladatok támogatása; a Nemzetpolitikai Államtitkárság és a Bethlen Gábor Alap támogatásai). De minden további lépést össze kell hangolni a régiók már meglévő intézményeivel, és figyelembe kell azt is venni, hogy a régiók intézményei már most is versenytársai egymásnak és a magyarországi egyetemeknek (anyaországi hallgatókat is fogadnak).

Az olyan külföldiek számára, akik olyan szakon akarnak továbbtanulni, amely országukban nem indul magyarul, javasoljuk, hogy legyen automatikusan beépített magyarországi képzési szakasz vagy teljes egészében magyarországi ösztöndíj. Ez ráadásul segíthetne a szaknyelvek egységesülésében is.

A határon túli magyar nyelvű felsőoktatás sikerességéhez megoldandó feladat az államnyelvi, a határon túli magyar és a magyarországi terminológia összehangolása.

A határon túli felsőoktatásban a magyar nyelvű képzésnek minőséginek kell lennie, hiszen csak ez teszi versenyképessé. Ennek érdekében ösztönzendő a Kárpát-medencei oktatási tér egyetemei közötti további együttműködés, a közös képzési programok fejlesztése, a magyarországi részképzések általánossá tétele, az oktatócserék rendszerének kimunkálása és a hallgatók ösztöndíjazása (mint ahogy pl. a Makovecz-program keretében lehetséges).

Szükség van a külhoni magyar pedagógusok jövedelemfejlesztését szolgáló programok és ösztöndíjak kiszélesítésére (pl. határon túli pedagógusbér-támogatások, ösztöndíjpályázatok).

A kutatás

A külhonban élő magyar közösségek nyelve és kultúrája megőrzésének fontos feltétele a meglevő tudományos eredmények dokumentálása, az egész magyar közösség számára elérhetővé tétele, valamint a mai nyelvi, nyelvhasználati kutatások töretlen folytatása. Ezért a következőket javasoljuk:

El kell végezni a külhoni régiók legfontosabb magyar nyelvű grammatikáinak, nyelvjárási és különböző szaknyelvi szótárainak digitalizálását, anyaguk folyamatos bővítését és karbantartását.

Új (digitális és innovatív) magyar–magyar szaknyelvi adatbázisokat kell létrehozni a meglevők mellé, közzétételük és folyamatos fejlesztésük is elengedhetetlen.

Folytatni kell a már korábban kidolgozott hosszú távú kutatási programokat, pl. az iskolai nyelvelsajátítás, a több nyelv használatával kapcsolatos oktatási problémák, az élő nyelvi kutatások az egész Kárpát-medence magyarok lakta területein (egység és sokszínűség dinamikája), a nyelvi kontaktusokkal kapcsolatos jelenségek vizsgálata; a lexikális és más jellegű korpuszok anyagának gazdagítása; a határon túli magyar nyelvváltozatok közhasználatú elemeinek beemelése a magyar nyelv készülő szótáraiba és kézikönyveibe stb. E munka nagyobb részét a helyi egyetemek és kutatóintézetek kutatóinak kell elvégezniük, de a kutatásokhoz további anyagi segítségre (tudományos kutatási pályázatokra) van szükségük.

A helyi kutatóközpontoknak, nyelvi irodáknak olyan anyagi támogatást szükséges biztosítani közvetlenül vagy a nemrégiben létrejött Eötvös Loránt Kutatási Hálózaton keresztül, hogy kialakulhasson egy állandó kutatói bázisuk, ha minimális létszámmal is. Ez biztosítaná a kutatások, elsősorban pl. a határta-
lanítás feladatai közé tartozó Termini szótár építésének folyamatosságát.

Hasznos lenne létrehozni egy **Kárpát-medencei stratégiai munkacsoportot** vagy **szakértői, tanácsadói testületet** minden szomszédos országbeli

magyar kisebbségi közösség képviselésével. A magyarországi és külföldi tagok egyaránt nyelvész szakemberek, nyelvstratégák, esetleg egyházak képviselői, valamint magyarországi nemzetpolitikusok és nemzetstratégák lennének. A testület feladata a kisebbségi közösségek aktuális igényeinek egyeztetése a támogatási lehetőségekkel.

DOKUMENTUMOK

- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425>.
ATV
- Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. Nemzetpolitikai Államtitkárság. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/Magyar-nemzetpolitika-A-nemzetpolitikai-strategia-kerete.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. október 18.
- A „Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete” című stratégiai dokumentum végrehajtása https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/03/02-A-Magyar-óNemzet-politika-%E2%80%93-A-nemzetpolitikai-strat%C3%A9gia-kerete-dokumentum-v%C3%A9grehaj%C3%A1sa_2013.pdf; a letöltés időpontja: 2020. október 18.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cserniczkó–Szabó Mihály 2010.** Cserniczkó István – Szabó Mihály Gizella: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.): *A határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010. 167–198. http://mek.oszk.hu/09200/09282/pdf/htm_konyv.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 12.
- Csete – Papp Z. – Setényi 2010.** Csete Örs – Papp Z. Attila – Setényi János: Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: Bitskey Botond (szerk.): *A határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010. 125–165. http://mek.oszk.hu/09200/09282/pdf/htm_konyv.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 12.
- Eplényi – Kántor (szerk.) 2012.** Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): *Tervezés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. <https://docplayer.hu/3982823-Terveztes-es-hatartalanitas-a-magyar-nyelvpolitika-21-szazadi-kihivasai.html>; a letöltés időpontja: 2020. január 23.
- Görömbei 2008.** Görömbei András: A nemzeti önismeret értékei. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudo-

mányos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 2008. 7–13. https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyosság_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf; a letöltés időpontja: 2020. október 10.

Kapitány 2013. Kapitány Balázs: Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*, 56. (2013.) 1. sz. 25–64.

Kapitány 2015. Kapitány Balázs: Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. KSH NKI, Budapest, 227–240. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2476/2484>; a letöltés időpontja: 2020. február 10.

Lanstyák 2008. Lanstyák István: A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 2008. 118–135. https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyosság_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 15.

Patkó 2016. Patkó Máté: *Magyarország közigazgatási határainak változása a XX. században*. Szakdolgozat. http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/2017-bsc/patko_mate.pdf; a letöltés időpontja: 2020. február 10.

Péntek 2001. Péntek János: A kisebbségi nyelvi helyzet és a magyar nyelvpolitika. In: Péntek János: *A nyelv ritkuló légköre*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 121–132. <http://www.korunk.org/konyvek/letoltkonyvek/PentekJanos.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. október 20.

Péntek János 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány*, (2004) 7. sz. 724–726.

Péntek 2006. Péntek János: „...hogy saját nyelvét mindenki a közös nyelv részének érezhesse” (Levél Balázs Gézának) *Új Szó*, 2006. március 31. <https://archivum.ujsozo.com/cimkek/gondolat/2006/03/31/hogy-sajat-nyelvet-mindenki-a-kozos-nyelv-reszenek-erezhesse>; a letöltés időpontja 2017. június 15.

Péntek 2010. Péntek János: Anyanyelv és identitástudat. *Debreceni Szem-*

le, (2010) 3. sz. 160–168. <http://debszem.unideb.hu/pdf/dsz2010-3/Pentek%20Janos.pdf>; a letöltés időpontja: 2020. október 15.

Péntek 2012. Péntek János: Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében. In: Eplényi Kata–Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest <https://docplayer.hu/3982823-Tervesztes-es-hatartalanitas-a-magyar-nyelvpolitika-21-szazadi-kihivasai.html>; a letöltés időpontja: 2020. január 23.

Péntek 2017. Péntek János: Külső régiók. In: Tócsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 179–198.

Szabómihály 2017. Szabómihály Gizella: A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tócsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 299–303.

Szilágyi N. 2008. Szilágyi N. Sándor: A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA, Magyar Tudományosság Külföldön, Elnöki Bizottság, 2008. 105–117. https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyosság_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 15.

Tolcsvai Nagy 2017. Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv és nyelvközösség Európában. In: Tócsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 49–63.

Veres 2008. Veres Valér: A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön, Elnöki Bizottság, 35–60. https://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyosság_kulfoldon/Ertekek-dimenziok.pdf; a letöltés időpontja: 2020. január 15.